

به نام خداوند جان و خرد

نیما یوشیج و کودکانه‌هایش

(پیشاهنگان شعر کودک ۲)

مؤلفان: میری، یحیی - منوچهر علی پور

انتشارات پرنو

سرشناسه: علی پور، منوچهر

عنوان قراردادی: نیما یوشیج و کودکان هایش

عنوان و پدیدآور: نیما یوشیج و کودکان هایش (پیشاهنگان شعر کودک

۲). مهری رزمجو، منوچهر علی پور

مشخصات ظاهری: تهران: پرنو، ۲۴۰ ص

انتشارات پرنو، شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۶۵۳-۴-۲

وضعیت فهرست نویسی: فیپاموضوع: نیما یوشیج، علی اسفندیاری

۱۳۳۸-۱۲۷۴ق مستعار، نقد و تفسیر.

موضوع: شاعران ایرانی، نقد و تفسیر

رده بندی کنگره: PIR۸۲۸۵ی۸۴۸/۴، ر۹ن۴ ۱۳۹۶

رده بندی دیویی: ۸۴۲/۴

شماره کتابخانه ملی: ۴۹۹۶۲۹۱

انتشارات پرنو

انتشارات پرنو

تهران، میدان انقلاب، خیابان لبافی نژاد، ک ۲۶۶ طبقه هم کف، تلفن:

۰۲۱۲۰۹۹۰۵۵ و ۰۲۱۲۰۹۹۰۵۵

نیما یوشیج و کودکان هایش

(پیشاهنگان شعر کودک ۲)

مهری رزمجو- منوچهر علی پور

طراح جلد فاطمه مقدس

لیتوگرافی صدق چاپخانه مهارت* صحافی مهرگان

نوبت چاپ نخست ۱۳۹۸* شمارگان ۱۰۰۰ نسخه

قیمت ۴۶۰۰۰ تومان * شماره نشر ۱۲۶

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۹۶۵۳-۴-۲

حق چاپ: ۱۳۹۸، انتشارات پرنو ©

فهرست

پیش‌گفتار.....	۵
فصل اول: گذری بر زندگی و آثار نیما یوشیج.....	۱۳
آغاز زندگی.....	۱۵
نیما در تهران.....	۱۸
آغاز دوران شاعری در مازندران.....	۱۹
نیما و ازدواج با سیمین.....	۲۵
نیما در بارفروش.....	۲۷
نیما و معلمی در آستارا.....	۳۱
پایان زندگی نیما.....	۴۰
آثار نیما.....	۴۴
نگاهی به برخی از ویژگی‌های شعر نیما.....	۵۶
فصل دوم: بررسی همه‌سویه اشعار نیما یوشیج.....	۶۲
چرایی شهرت نیما.....	۶۳
اشعار ناب کودکانه نیما.....	۷۱
هنجارها و شگردهای زبانی اشعار ناب کودکانه.....	۸۵
واکاوی انگاسی‌های نیما.....	۹۶
تحلیل و بررسی انگاسی‌ها.....	۱۰۲

- روایت شناسی انگاسی ها ۱۰۴
- هنجارهای زبانشناسی ۱۱۸
- هنجارهای زیبایی شناسی ۱۲۷
- چند منظومه کودکانه نیما ۱۳۷
- تحلیل و بررسی اشعار ۱۵۹
- روایت شناسی منظومه های کودکانه ۱۸۸
- هنجارها و شگردهای زبانی منظومه های کودکانه ۲۰۶
- هنجارهای زیبایی شناسی منظومه های کودکانه ۲۱۷
- کتاب نیما ۲۳۱
- نام نما ۲۳۳
- چکیده انگلیسی ۲۳۷

پیش‌گفتار

ادبیات کودک در ایران سابقه دیرسالی ندارد. در بررسی ادبیات کهن، درمی‌یابیم که شاعران و نویسندگان فقط به خلق آثاری برای بزرگسالان همت نهادند گویی کودک و کیکی نقشی در ذهن و زبان آنان و سهمی از هنر اهالی قلم و دانش نداشته است.

ردپای کودک و کودکی البته در آثار بزرگان ما به چشم می‌خورد. آن چنان که حتی در حماسه‌ی یادگار زریران یک‌ی از نخستین متون کهن ایرانی است و فردوسی بدان فراوان چشم داشته است، نقش کودک را در آفرینش آن بسیار پررنگ و پرتاثیر می‌بینیم.

"بستور" کودک هفت ساله، قهرمان اصلی یادگار زریران است و در شاهنامه چون نیک‌بگیریم، می‌بینیم که نخستین حماسه‌را "سیامک" فرزند کیومرث به وجود آورده است. جنگ و ستیز بین "شاه بچه" و "دیو بچه" در دوران اساطیری شاهنامه فردوسی شکل می‌گیرد و بنیان این کتاب سترگ را می‌نهد.

پیدایش افسانه‌ها و اسطوره‌ها در ایران باستان حکایت از این دارد که آفرینندگان این گونه آثار، نیم‌نگاهی به بیان پند و اندرز برای کودکان سرزمین‌شان داشته‌اند. کتاب "هزار افسان" بی‌گمان از جمله آثار پیش از اسلام است که افسانه‌گویی و افسانه‌سرایی را در ایران کهن یادآور می‌شود.

روایت قصه‌ها و قصه‌خوانی و قصه‌گویی، همچنین پیدایی لالایی‌ها و ادبیات فولکلوریک و عامیانه تأکید بر اهمیت بنیاد کودک و بودگی در این بوم و بر است. اگر چه گویندگان لالایی‌ها و ترانه‌های عامیانه، هر یک از پژوهشگران شناسایی نکرده‌اند، اما به راستی این لالایی‌ها و ترانه‌ها، بیست‌ها نشان از حضور قدرتمند گونه‌ای از ادبیات پارسی دارد که اگر بیش‌تر بدان توجه می‌شد، امروزه در جهان در حوزه ادبیات کودک و نوجوان به‌طور چشم‌گیری ظهور می‌کرد. بر تارک ادب جهان خوش می‌درخشیدیم.

توجه به افسانه‌های اطفال حتی در دوره آغازین ادب فارسی بعد از اسلام، به روشنی به چشم می‌خورد و می‌توان گفت: «شدت علاقه‌مندی خاص و عام به افسانه‌ها و حکایت‌های راجع در میان مردم به حدی بوده است که یکی از دانشمندان بزرگ قرن چهارم "ابو عبدالله جهشیاری" به گردآوری آنها پرداخت و نزدیک به پانصد قصه و افسانه فراهم آورد و پیش از آنکه به پایان کار خویش برسد درگذشت.» (سرامی، ۱۳۸۵: ۸۰)

اما پیدایش لالایی‌ها و ترانه‌های عامیانه در ایران زمین از گونه‌ای دیگر است. نیک می‌دانیم که سراینندگان لالایی مادران هستند. به همین

دلیل بر این باوریم که مادران نخستین شاعران جهانند. اگر در ریخت شناسی لالایی ها ژرف تر بنگریم این گونه شعرها را گاهی همسان قوی ترین دوبیتی های زبان و ادب پارسی می یابیم .

لالایی سرایان ادعای شاعری نداشتند به همین دلیل نامشان در تاریخ درج نشده است اما عاطفه به عنوان یکی از عناصر اصلی شعر در کنار موسیقی درونی و بیرونی ، چنان در این گونه شعر موج می زند که در بررسی لالایی ها ، یک منتقد ادبی بسیار شگفت زده می شود که آیا سرایندگان این لالایی ها به فن شعر آگاهی داشتند؟!

یک نمونه از این لالایی ها را که بسیاری از خوانندگان این کتاب با آن آشنا هستند باهم می خوانیم و درنگی می کنیم:

لالا لالا ، گل پنه گدا آمد در خونه

نوش دادیم بدش آمد خودش رفت و سگش آمد

لالا لالا گلم باشی تو درمون دلم باشی

بمونی مونسم باشی بخوابی از سرم واشی

لالا لالا گل خشخاش بابا رفتی جدا همراهش

لالا لالا گل فندق ننه ات اومد بر ساق

لالا لالا گل پسته بابا رفتی کمر پسته

لالا لالا گل زیره چرا خوابت نمی گیره

که مادر قربونت میره (هدایت، ۱۳۷۸: ۲۱۶)

آن چه در این لالایی به چشم می آید بهره گیری خالق آن از زبان گفتار یا عامیانه است . تکلف و پیچیدگی در آن نیست. مادر در

خوانش آن با عاطفه برخورد می‌کند. دغدغه‌ها و حرف‌های مگوی مادر در این لالایی موج می‌زند. این لالایی یکی از گونه‌های بسیار قدرتمند ادبیات منظوم کودک است که اگر پژوهشگران از منظر نشانه‌شناسی و معناشناسی بدان توجه کنند درمی‌یابند که دردها و رنج‌های زیاد مادران سرزمین ما در این گونه سروده‌ها فراوان یافت می‌شود.

گونه‌ای دیگر از شعرواره‌های کودک در ادبیات فارسی وجود دارد به نام "ترانه‌های عامیانه". به راستی آفرینندگان و سرایندگان این ترانه‌های مشهور همانند گونه‌ی اول یعنی لالایی‌ها چرا نامشخص‌اند؟ ترانه‌های عامیانه در زبان پارسی آن قدر از منظر ساخت قدرتمند هستند که بسیاری از شعرهای موفق کودکان امروز پهلوی می‌زنند.

نمونه‌هایی از این نوع ترانه‌ها را در این جا ذکر می‌کنیم که بی‌شک این ترانه‌ها در زبان بسیاری از مخاطبان این کتاب جای دارد و خوانندگان محترم بهتر ما با این گونه ترانه‌ها آشنا هستند:

یکی بود یکی نبود

پیرزنی که نهسته بود

سر گنبد کبود

خره خراپ می‌کرد

اسبه عساری می‌کرد

گره بقالی می‌کرد

سگه قصابی می‌کرد

پشه رقاصی می‌کرد

شتره نمدمالی می‌کرد

(همان: ۱۷۱)

و یا این ترانه مشهور عامیانه که با همه بررسی‌ها و پژوهش‌های

انجام گرفته ، نمی دانیم سراینده اش چه کسی است اما ذهن و زبان بسیاری از شاعران معاصر با این ترانه باریده و تراویده است:

گنجشگ اشی می
لب بوم ما نمی
بارون میاد و تر می شی
برف میاد گندله می شی
می افتی تو حوض نقاشی
کی در میاره؟ فراش باشی
کی می کشه؟ قصاب باشی
کی می پزه؟ آشپز باشی
کی می خوره؟ حکیم باشی (همان)

به هر روی این ترانه ها از منظر بررسی شعر کودک بسیار سروده های توانمند و تأثیر گذاری هستند که توانسته اند با داشتن ویژگی های زبانی چشمگیر و بهره گیری از موسیقی روان و عاطفه و دیگر عناصر شعرساز ، در پهنه ادب کودک و ادب عامه ماندگار شوند.

این شکل از توجه به ادبیات که کمابیش با فراز و فرودهایی در میان متون ادب فارسی به چشم می آید. در همین بررسی کوتاه نتیجه می گیریم که جایگاه ادبیات کودک تا روزگار ما صراحتاً بیشتر در عرصه ادبیات فولکلوریک بوده است اما در دوره معاصر حواشی اجتماعی، فرهنگی و حتی سیاسی سبب تغییر دیدگاه سنتی تربیت به سمت و سوی اندیشه ای کاملاً مدرن گشت و به ویژه از مشروطه به این سر می بینیم که ادبیات کودک به عنوان گونه ای مستقل ، به آثار نویسندگان و شاعران راه یافته است .

در این فرصت بر آن شده ایم تا با تدوین « دایره المعارف ادبیات کودک » به بررسی چند و چون محتوا ، سبک و شگردهای آثار کودکانه ایران زمین بپردازیم و در حد توان پیشگامان این نوعِ نواخته ادبی را

معرفی کنیم و این مجال را مغتنم می‌شمایم تا بسیاری از مطالب را در پهنه ادبیات کودک و نوجوان به شیوه نقد، تحلیل و پژوهش گرد آوریم و بررسی نماییم. لذا نخست به تدوین بخش "شعر کودک" می‌پردازیم.

طرح و شیوه کار ما این است که پیش از تالیف کتاب «پیشگامان شعر کودک از مشروطه تا امروز» هر مبحث آن را ابتدا به صورت تالیفی مستقل تقدیم ادب دوستان نماییم تا از رهگذر راهنمایی ارشادان و صاحب نظران این حوزه، به تجربه و تالیف بهتری در سایر بخش‌ها رسیدیم و تا تکمیل شدن کار نهایی این پژوهش بزرگ، گام به گام به کتاب «نیما و کودکانه هایش»، «ایرج میرزا و کودکانه هایش»، «منمودخان صبا و کودکانه هایش» و ... پیشاهنگان شعر کودک را با آثار کودکانه، تلاش‌ها و تاثیرگذاری‌های شان در این نوع ادبی، به جامعه دانش پژوهان کشورمان معرفی خواهیم کرد و پس از آن، به دسته بندی «مضامین ادبیات کودک» و «سبک شناسی شعر کودک» می‌پردازیم که بخش‌هایی از مطالب، گردآوری شده و در حال تدوین است.

امید است بتوانیم در پایان این تلاش، با تالیف «دانشنامه ادبیات کودک و نوجوان» گامی برداشته باشیم در راستای شناساندن هرچه بهتر زمینه‌های پیدایش و سیر تحول ادبیات کودک؛ و از این رهگذر ادای دین کنیم به پیشاهنگان ادبیات کودک این کهن بوم و بر و نیز تمام آنچه را که برای کودک گفته و سروده شده است در مجموعه‌ای منسجم در اختیار پژوهندگان و دوستداران ادبیات کودک قرار دهیم.